

אריאל שוה

## גדרי גילוח שיש בו השחתה ועיון בהשלכותיו למעשה

### ראשי פרקים:

מבוא

פתיחה

הגדרת התנאי "גילוח"

הסבר דעת רבי אליעזר לאור שיטות הראשונים השונות בהגדרת התנאי "גילוח"

הגדרת התנאי "השחתה"

היתר הגילוח במספריים "כעין תער"

למשמעות הביטוי "כעין תער"

מהלך ה"חתם סופר" (א): דעות הראשונים בעניין שיעור השערות בו שייך איסור הסרת הזקן

מהלך ה"חתם סופר" (ב): סוגיית הגילוח בשלבים

מכונות הגילוח החשמליות

לסיכום הבירור

### מבוא

בדור האחרון נפוץ מאוד השימוש היומיומי במכונות גילוח חשמליות לצורך הסרת שיער הזקן. מכונות אלו משתכללות והולכות ככל שמתקדמות טכנולוגיות הייצור, ובימינו ניתן להגיע בעזרתן לתוצאות הדומות מאוד לאלו המתקבלות לאחר גילוח בתער. מציאות זו זקקה, כמובן, את התייחסותם של פוסקי זמננו לגדריה ההלכתיים של מכונת הגילוח. בציבור הרחב קיימת, אמנם, מודעות מסויימת לבעייתיות העשויה להתעורר עקב השימוש במכונות - או לפחות בסוגים אחדים שלהן - מודעות המוצאת את ביטויה בהקפדתם של חלק מהמתגלחים להתייעץ במורה הוראה קודם לשימוש. עם זאת, מתקבל הרושם כי רובו הגדול של הציבור נוטה להסתפק בכך, ואינו טורח לרדת לעומקה של הלכה בעניין זה ולברר לעצמו את מקורן של הדעות השונות בסוגיה; יתרה מזו - חלק ניכר ממנו אף נעדר את הכרת מושגי היסוד הבסיסיים ("גילוח שיש בו השחתה", "כעין תער", וכדומה).

מטרתו של מאמר זה אינה, אפוא, לחדש מהלך מקורי כלשהו בגדרי איסור "בל תשחית", אלא לנסות ולעקוב מקרוב אחר פרשנות הראשונים והאחרונים המרכזיים ולהציגה כמות שהיא. נדגיש, כי מלכתחילה קבענו לעצמנו שלא להרחיב את הדיון בשיטות ההלכתיות שסטו מפסיקת מרן בשו"ע (יריד קפא, י), וממילא איננו מתיימרים כלל לעסוק בהיבטים הקבליים של האיסור.

בחלקו השני של המאמר נדון בתשובה משל'ת חתם סופר (א"ר"ח קנד) הנוגעת לעניינינו, ננתח אותה ונסיק ממנה מסקנות. כאן המקום להעיר, כי הסיבה שדחפה אותנו לדבוק, באופן כללי, בשיטת החת"ס - היתה העובדה המעניינת, שגם הדעות המקילות שנזכיר להלן בסוגיית המכונות לא יבקשו לפרוך מן היסוד את המהלך המוצג בתשובתו, אלא רק לטעון כי הוא אינו רלוונטי לנושא, או שאין הוא עולה בקנה אחד עם דעת מרן, וכפי שיוסבר ב'יתר הרחבה בגוף המאמר. נדמה לנו, כי עצם הבאת התשובה וניתוחה עשוי לספק את הכלים להתמודדות נאותה כנגד טיעונים אלו ולעיון מחודש בהם.

אם יסייעו הדברים לשפוך מעט אור על הנושא, להטעים את הקורא ברקע נאות לדיון ההלכתי המורכב ולפתוח לו פתח להידרש לעניין - והיה זה שכרנו.

### פתיחה

נעיין במדרש הלכה המובא במסכת מכות (כא ע"א); המדרש מקביל - על יסוד גזירה שווה - את האיסור המופיע בפרשת קדושים: "וְלֹא תִשְׁחִית אֶת פְּאֵת זֶקֶנְךָ" (ויקרא יט, כז), המכוון לכל ישראל, לאיסור דומה המיוחד לכהנים: "וּפְאֵת זֶקֶנְם לֹא יִגְלַחוּ" (ויקרא כא, ה), ומסיק את התנאים הנדרשים - הן לכהנים והן לישראל - לחיוב מלקות באיסור הסרת פאות הזקן:

תנו רבנן: "וּפְאֵת זֶקֶנְם לֹא יִגְלַחוּ";  
 יכול אפילו גילחו במספריים יהא חייב?  
 - תלמוד לומר - "וְלֹא תִשְׁחִית".  
 אי "וְלֹא תִשְׁחִית", יכול אם ליקטו במלקט ורהיטני יהא חייב?  
 - תלמוד לומר - "לֹא יִגְלַחוּ".  
 הא כיצד? - גילוח שיש בו השחתה, הוי אומר<sup>1</sup> - זה תער.

1. כאן המקום להרחיב מעט במשמעות הביטוי "הוי אומר". מצינו מספר מקומות בהם אין ספק כי כוונת הכתוב להצביע על פריט מסויים בדווקא: "תנו רבנן: [ו]ענף עץ עבות' - שענפיו חופים את עצו. ואי זה הוא? הוי אומר - זה הדס" (סוכה לב ע"ב); וכן: "תנו רבנן: פרי עץ הדר' - עץ שטעם עצו ופריו שוה. הוי אומר - זה אתרוג" (שם לה ע"א) בהקדמתו לפירוש המשנה מסביר הרמב"ם כי בהלכות אלו לא נפלה מעולם מחלוקת, משום שהן פירושים מקובלים ממש; ברם, "מחוכמת המקרא הנתון - שאפשר להוציא ממנו אלו הפירושים" בדרכי ההיקש והדרישה. לכן, מסכם הרמב"ם, "כאשר תראם בתלמוד נושאים ונותנים ונחלקים במערכת העיון, ומביאים ראיה על דבר מאלו הפירושים ודומיהם, כאומרם באומרם יתעלה פרי עץ הדר: ואולי הוא הרימון או הפריש או זולתם? עד שהביאו ראיה עליו מאומרם פרי עץ, ואמרו - שטעם עצו ופריו שוין... אין זה מפני שהדבר מסופק אצלם עד שהביאו עליו אלו הראיות, אלא ראינו בלא ספק מיהושע עד אלינו שהאתרוג היה ניטל עם הלולב בכל שנה ואין מחלוקת בזה; ואמנם, הם חוקרים אחר ההוראה המצויה בכתוב לזה הפירוש המקובל" (הרב שילת, הקדמות הרמב"ם למשנה, עמ' לח). ואמנם, בשני המקומות תורה הגמרא מדוע לא ינטלו מינים אחרים שענפיהם חופים את עצם למצוות הדס, או פירות נוספים שטעמם כטעם עצם למצוות אתרוג, ודוחה את הצעותיה מסיבות שונות. עצם שאלת הגמרא מוכיחה כי מצד אחד ברור היה לה שההגדרה המחייבת היא זו הנלמדת מן הפסוק, ומצד שני לא היה ספק בכך שהביטוי "הוי אומר" כשלעצמו מכוון

נוכל אם כן לסכם, כי כדי להתחייב מלקות - על המסיר את הזקן לקיים שני תנאים: לא רק "השחתה", כי אם גם "גילוח". המגלח בתער עומד בשני תנאים אלו - אולם המגלח במספריים חסר את התנאי "השחתה", בעוד שהמשתמש במלקט ורהיטני חסר את "גילוח".

מבחינת משמעותו הכללית, ניתן כל תנאי לניתוח ולהבנה בשתי צורות שונות:

להורות על פרט מיוחד ומסויים; סתירה זו היא שעוררה את הקושי. המעיין בתירוצי הגמרא יגלה כי אמנם שתי הנחות יסוד אלו היו נכונות, אולם מבחינה מעשית לא היתה לברייתות כל אפשרות אחרת להציע. על פי הרמב"ם לעיל נוכל לנסח את הדברים ביתר דיוק: הגמרא אמנם ידעה היטב שהפסוק הוא אסמכתא בעלמא, ורק ההדס והאתרוג - שנמסרו על פי הקבלה - כשרים לנטילה; אולם מכיון שהברייתות טרחו להוכיח זאת גם "מחוכמת המקרא הנתון", ביררה הגמרא עד כמה הוכחה זו מוכרחת.

אמנם, בענין פאות הזקן מוכח כי לא היתה כל קבלה מסורה האוסרת את הסרתן בתער דווקא: לא מביעיא לשיטת הרמב"ם, שהדגיש כי בפירושים המקובלים לא נפלה מעולם מחלוקת - שהרי רבי אליעזר חולק במשנה (מכות כ ע"א) על חכמים ומחייב אף על המלקט והרהיטני; אלא אפילו נאמר כי תתכן אפשרות לפיה לא היתה המסורת בענין התער מקובלת על כולם - לא תובן קושיית הגמרא (שם כא ע"א) על ר"א: "מה נפשך: אי גמיר גזירה שווה - ליבעי תער; אי לא גמיר גז"ש - מספריים נמי לא?"; מה מונע להסביר בפשטות כי לר"א מסורת שונה האוסרת מלקט, רהיטני ותער, ולדידו לא מעלה הגז"ש שלמדו חכמים ולא מורידה מאומה? וגם אם, מסיבה מסתורית כלשהי, הניחה הגמרא כי על הצד שר"א אינו מקבל את מסורת התער הרי שאין בידו מסורת חלופית ואם כן אכן "מספריים נמי לא" - מדוע מתנסחת הגמרא בצורה ממנה משתמע כאילו הגז"ש היא הגורמת לאסור את התער? והלוא אין הגז"ש - לכאורה - אלא סמך גרידא! זאת ועוד: הגמרא הסיקה לבסוף כי אמנם גם ר"א קיבל מרבותיו את הגז"ש (שמשמעותה - לפי הבנה זו שאנו טורחים לשלול - איסור על הכלי הספציפי המכונה "תער" בלבד, שיש לו גם רמז בפסוקים), אלא שהוא מגדיר גם את המלקט והרהיטני כמגלחים וממילא אסורים הם כתער משום גילוח שיש בו השחתה. להסבר זה אין כל מובן: האם העובדה שהמלקט והרהיטני מגלחים בהשחתה הופכת אותם ל"תער"? אפשר אולי להניח שכוונת הגמרא לומר כי ר"א אמנם לא קיבל את מסורת התער אולם קיבל את הגז"ש, ובנוסף לכך מגדיר הוא גם את המלקט והרהיטני כמגלחים ומשחיתים; בכך מתפרש הביטוי "גמיר גז"ש" בשונה מן הפעם הקודמת, ור"א נמצא חולק על רבנן בתרתי - הדוחק, כך נדמה לנו, מחזור.

נמצאנו למדים, כי אין כל אפשרות להבין את קביעת הברייתא "הוי אומר - זה תער" בדומה לגמרות בסוכה, ואם כן יחייב מלקות השימוש בכל כלי העומד בתנאים שנלמדו בעקבות הגז"ש: גילוח שיש בו השחתה. לפי זה יש להניח כי הברייתא התייחסה בדבריה לכלי היחיד שהיה מוכר בימי קדם כמגלח בהשחתה, או שה'תער' הוא שם כולל לקבוצת הכלים המגלחים ומשחיתים. כאפשרות השניה משמע משר"ת חתם סופר (או"ח סי' קנד, ד"ה "זאמנם"), שהעיר לגבי שיטת הגילוח בשלבים עליה נעמוד א"ה בהמשך: "דהרי תער לא כתיב בקרא, אלא 'לא תשחית'; וחז"ל אמרו - אין גילוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספריים, ואם כן - ממה נפשך: אי נימא דשערות הנשארין אחר גילוח הזוג הוי כמאן דליתיה - הרי השחית, והיינו בתער ולא במספריים כעין תער אלא תער ממש, שהרי גילוח והשחית".

הארכנו מעט בענין זה, כיון שעל אף כל האמור, קבע הרב הירשנזון (חידושי הרח"ה, חליפות מכתבים סי' יב, מובא גם בשו"ת מלומדי מלחמה סי' קכב) כי רק התער האמור בתורה - בו מחוברת הקת לסכין באופן קבוע - נאסר לשימוש, בעוד שסכין הגילוח הנפוצה בימינו מותרת - על אף היותה מגלחת בהשחתה. הרב הירשנזון הסתמך בכך על פירושו של ר"ש למשנה בכלים (פ"ג מ"א): "ויש מפרשים 'שחור' - תער", והסביר כי ה'שחור' הוא "תער שאין בית-יד שלו מחובר ופורקים אותו, אשר כנראה מפני זה כבר איבד את שם 'תער' שהוא כלי אחד, ונקרא רק בשם 'שחור'; והתורה לא אסרה גילוח הזקן אלא בתער". אמנם, שיטתו מרחיקת הלכת נדחתה מכל וכל ע"י רוב ככל פוסקי זמננו. מכל מקום, יש להעיר כי הרמב"ם (הל' ע"ז פ"ב ה"ז), הטור (יר"ד סי' קפא) והשו"ע (שם סע' ז) נקטו גם הם בלשון "תער" - כדרכם להביא את לשון הגמרא היכא דאפשר, ומהסיבות שנמנו לעיל.

**האחת** - כי התורה אסרה פעולה מסויימת מאוד הכרוכה בהסרת הזקן, אותה עלינו עוד לברר. כל עוד לא הוסר הזקן ע"י אותה הפעולה בדווקא, אלא באופן אחר - אין כל איסור בדבר, למרות שלמעשה התקבלה תוצאה הזזה לחלוטין לתוצאה המתקבלת בעקבות הפעולה האסורה.

**השניה** גורסת את ההיפך: האיסור הוא להביא את פאות הזקן למצב המוגדר כ"מצב בעייתי". אין כל נפקא-מינה, על פי הבנה זו, לדרך הפעולה שהביאה לתוצאה האסורה.

בפרקים הבאים נציג מספר שיטות ראשונים בהגדרת התנאים "גילוח" ו"השחתה". כמתבקש, ניתקל במהלך הדיון סביב הדעות השונות בשתי האפשרויות שהצענו להבנת כל אחד מהתנאים. שתי הבנות אלו באיסור הסרת הזקן - **דרך פעולה לעומת תוצאה** - יסייעו בידינו לעמוד על אופיין של ההגדרות השונות, וישליכו בסופו של דבר גם על קביעת הפוסקים את ההלכה למעשה.

### הגדרת התנאי "גילוח"

ננסה אפוא לחקור, מהו אותו אופן מיוחד של הסרת שיער הזקן, אותו הציבה הברייתא כתנאי מחייב לאיסור וכינתה בשם "גילוח". כל שניתן להסיק מלשון הברייתא עצמה הוא שתער ומספריים הם כלים המקיימים תנאי זה, בעוד שמלקט ורהיטני אינם "מגלחים"; אך אם נוכל לעמוד על התכונה המהותית המאפיינת את דרך פעולתם של התער והמספריים לעומת המלקט ורהיטני, תעלה מאליה הגדרת ה"גילוח" האמור. זיהויים שונים של הכלים ישפיעו כמובן באופן ישיר על הגדרה זו; ואמנם, מצאנו שלוש שיטות מרכזיות בפירוש "מלקט" ו"רהיטני":

**א. רש"י וסיעתו: מקצועות להחלקת והשווית משטחים.** רש"י לקידושין (לה ע"ב) מפרש: "מלקט - פליינ"א<sup>2</sup> של מצחצחי חרבות שמחליקין בהם את תיק הסיף; רהיטני - פליינ"א של עושי תריסין". בפירושו לשבת (מה ע"ב) מרחיב רש"י מעט את הדיבור על הרהיטני: "פליינ"א שממחקים בה את התריסין, ונותנין הברזל לתוך דפוס של עץ המתוקן, ולאחר מלאכתו נוטלו הימנר" (כלומר - הסכין ניתנת לפירוק ממסגרת העץ ואינה מקובעת אליה. הנפ"מ היא לענין טומאה וטהרה, עיי"ש); וכן שם (צו ע"א, ד"ה "לפי שאי אפשר"): "...והן בשני גווני כלים של עץ, וברזל חד נעוץ בתוכו, ובהן משווה פני רוחב הקרש ומחליקה".

**ב. רב האי גאון וסיעתו: כלי לקיטה ושירוש.** בערך "נגקטר" מביא בעל הערוך את פירוש הגאון לחמישה כלי תספורת<sup>3</sup>. נצטט כאן את השורות השייכות לענייננו: "מלקט - ידוע הוא, וצורתו חתיכת ברזל, אורכה כארבע או חמש אצבעות ורחבה כחצי אצבע, וראשה חד הרבה; מניחין אותה על נימת השיער, והגודל מצד אחד, ומורטין. רהיטנא - צוציפתא (או צוציתא) בלשון ארמי, ובלשון ישמעאל - מנקאש; שני שוקיים יש לה - פעמים שעשויה כלי אחד מחובר מעיקרו, ופעמים נעשית של

2. Pleine = מקצועה. משה קטן, אוצר לעזי רש"י, ערך 181.

3. על התייחסותו של הרמב"ן לפירוש זה - ראה לקמן, בהערה הבאה.

פרקים, שמפרקין ומחברין אותה" (אין ספק שכאן רומז הגאון לגמרא בשבת מח ע"ב - "איזמל של רהיטני" - שהובאה לעיל בדעת רש"י).

ג. רמב"ם (?) וסיעתו: פירוש משולב. בפירוש המשניות לרמב"ם כפי שהוא נדפס בסוף הגמרות שבידינו מבואר: "ורהיטני - כלי ברזל, משרש השער ותולש אותו מעיקרו; ומלקט - כעין מלקחיים". לפי גירסא זו מצטרף הרמב"ם לסיעת רה"ג המזהה את המלקט ורהיטני עם כלי הלקיטה והשירוש. ברם, בנוסחאות מדוייקות יותר המובאות במהדורתו של הרב קאפח נכתב: "ורהיטני - ברזל שאינו משרש את השער, וכורתו מעיקרו; ומלקטת - המלקחיים". בהנחה כי זוהי הגירסא האמיתית, הרי שלפנינו שילוב של שתי השיטות הקודמות, לפיו מלקט יתפרש כרה"ג, ורהיטני - כרש"י. האמת היא, שפירושו של הרמב"ם לרהיטני אינו חד משמעי, והגם שנוסחה זו נראית לכאורה מוסמכת יותר - היא מעוררת תמיהה מסויימת משום שהעיקר בה חסר מן הספר; הלא גם תער ומספריים אינם משרשים את השער אלא כורתים אותו בסמוך לעיקרו, ומהו אפוא יחודו של הרהיטני? אולם פירושו למשנה במכות של רבנו עובדיה מברטנורא כבר אינו משתמע לשתי פנים: "מלקט - כלי העשוי כעין מלקחיים ללקט את השער; רהיטני - הוא מעצד בלשון מקרא, כלי שבו מחליק חרש עצים פני הלוח".

נעיר, שלא מצאנו חולקים על זיהויים של התער והמספריים עם הכלים הנושאים שם זה עד ימינו אנו - פרט לרה"ג בפירוש הנזכר שטען כי בלשון חכמים קרויים המספריים "תער" והתער מכונה "מספריים", ולרב הירשנזון המובא בשולי הערה מס' 1. ברם, שיטותיהם לא התקבלו להלכה, מה גם שאין להן כל נפ"מ בחקירתנו להגדרת התנאי "גילוח", כמבואר למעין.

אם נשווה, לפי כל אחת מהשיטות, את התכונה המייחדת את המלקט ורהיטני לזו המייחדת את התער והמספריים, נגלה כי לרש"י וסיעתו מלקט ורהיטני אינם כלים המשמשים בני אדם מן הישוב לגילוח זקנם בכלל, לעומת תער ומספריים שהם כלי גילוח מובהקים. ומכאן: "גילוח" - הסרת שער באופן השכיח והנהוג בין האנשים<sup>4</sup>. עיון בדברי ריב"ן, חתנו ותלמידו של רש"י, בפירושו לברייתא במכות

4. אמנם, גם לסיעתו של רה"ג, המגדיר "גילוח" באופן אחר וכפי שיבואר, יתכן שחסרונו של תנאי זה פוטר ממלקות, אולם לא מצד העדר בתנאי "גילוח" אלא משום שהאיסור נעשה בשינוי, כפי שמצאנו פטור דומה גם במלאכות שבת. יתרה מזו - גם אם יתגלח אדם בכלי שדרך העולם להשתמש בו, כל עוד לא יעשה זאת באופן בו נהוג לגלח בכלי בדרך כלל - לא יתחייב מלקות. כך דחה הרמב"ן (המפרש מלקט ורהיטני דווקא כרה"ג - עיין להלן בגוף המאמר) בספר תורת האדם (הרב שעוועל, כתבי רמב"ן ח"ב עמ' קצה) את פירושו של רה"ג לתער ולמספריים. רה"ג, שהסתמך על דברי הירושלמי במ"ק (פ"ג ה"א): "הרי שתכפוהו אבילו זה אחר זה הרי זה מיקל בסכין ובמספרת אבל לא במספריים", טען כי "מספריים" בלשון חכמים הם למעשה התער המגלח בהשחתה, ולכן נאסר על האבל לגלח בהם. לאחר שמוכיח הרמב"ן מגמרות מפורשות כי לא יתכן לפרש כרה"ג, הוא כותב: "וזה שאמרו כאן 'מיקל בתער' הטעתו לגאון ז"ל בפירושו זה; כסבור לומר דמפני שאין בו השחתה התיירו כן. ולא היא, דהכא לאו משום השחתה שרינן - דאטו גילוח האבל מותר?! אלא הכא במיקל משער ראשו ומספר ממנו מקצת עסקינן, כדאמר בהדיא; והדבר ידוע שהחותר מן השער קצתו - אין דרכו בתער, ואי אפשר לגלחו כהוגן אלא בזוג של מספריים. ומשום שהוא שלא כדרך המתגלחין ובשינוי - מותר בסכין ובמספרת, שהתער בכאן סכין הוא... שתרגומו של תער בארמית - מספר, לשון יחיד, והוא הסכין המחודד המשחית שער; ומספריים בכל מקום

שהוזכרה לעיל - מבסס הגדרה זו, ואלו דבריו שם: "גילוח שיש בו השחתה - דרך גלח בו ומשחית... אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו". גם בתוס' (למזיר מ ע"ב) מובאים דברים דומים: "...והם (המלקט והרהיטני) אינם קרויים גילוח, שאינם רגילים לגלח בהם".

שונה, ככל הנראה, היתה תפיסתו של רב האי גאון. ברור אמנם, שגם לפי פירושו מלקט ורהיטני אינם כלים יעילים ביותר לגילוח - אולם גם הם מיועדים, בסופו של דבר, להסרת שיער. לכן, מסתבר יותר להניח כי רה"ג הגדיר כ"גילוח" - הסרת שיער חלקית, שאינה עוקרת את כל מרכיבי השערה מפניו של האדם לחלוטין; ומכאן, שהמלקט והרהיטני אינם "מגלחים" - משום שפעולת הליקוט מסוגלת להוציא גם את שורשי השיער החבויים מתחת לפני העור. כדברים האלה כותב רבנו יהונתן מלוניל בפירושו למשנה במכות (כ ע"א): "ואינו חייב עד שיטלנו בתער - כלומר, שנשאר קצת משורש השער בתוך הבשר (= "גילוח"), אבל אינו בולט מבחוץ כמו שבולט במספריים (= "השחתה"). ובמלקט ורהיטני פטור, לפי שאינו דומה לגילוח, שהרי שורש השער תולש מבפנים הבשר". נשים לב, כי בשונה מריב"ן ותוס' שראינו לעיל מגדיר הר"י מלוניל את תנאי ה"גילוח" כתוצאה ולא כדרך פעולה<sup>5</sup>.

ברם, מהרמב"ן בספר תורת האדם (המובא בהערה מס' 4) משמע כי אמנם גם הוא למד כרה"ג, לפיו המלקט והרהיטני הם כלי שירוש ועיקור, אבל ההבדל המהותי בינם לבין התער והמספריים אינו נעוץ בעובדה שאין הם מותרים את שורשי השיער בתוך הבשר, אלא בכך שאין הם מסוגלים לפעול על יותר משערה אחת בכל פעם: "ולא הזכירו 'גילוח' אלא למעט המלקט, במלקט שיש בו השחתה ואין בו גילוח, דכל שער ושער מלקט ועוקרו לעצמו". להלן, כשנדון בדעת ר"א, נראה כי ניתן אולי להבין אחרת את דברי הרמב"ן הללו.

השיטה השלישית שהבאנו בפירוש ה"מלקט" וה"רהיטני" קשה יותר. ברור שאי אפשר להגדיר על ידה "גילוח" כרבנו יהונתן מלוניל או כרמב"ן, משום שהרהיטני אינו משרש את השיער וגם אינו מתקשה לפעול על מספר רב של שערות בבת אחת, ואם כן הרי הוא "מגלח". אולם גם כרש"י קשה לנקוט, משום שהמלקט משמש בני אדם ללקיטת שיער והוא עונה לכאורה על התנאי "דרך לגלח בו"; בעל הערוך אף מדגיש כי "היא מכלי הספר והגרע" (ערך "מלקט").

לשון רבים, והוא הזוג המגלח". מוכח אם כן, כי גם שימוש בכלי המיועד לגילוח (ואפילו בתער ממש) בניגוד למקובל - אינו מחייב מלקות, ובמקרה המדובר בירושלמי שם - אף מותר לכתחילה. אמנם, בענייננו קשה יהיה למצוא נפ"מ מעשית, כיון שגילוח מקצת מן השיער בתער מותר בכל מקרה - כיון שאינו נחשב להשחתה, ומאידך, ברגע שיושחת השיער - אין כאן שינוי.

5. אין לטעות בדברי הר"י מלוניל ולהגדיר "גילוח" כפעולת חיתוך לעומת ליקוט ושירוש; נזכור, כי ר"א מחייב אף על המלקט והרהיטני משום ש"הני נמי גילוח עבדי" - וכיצד נבין, אפוא, שכלים אלו חותכים את השערות ולא מלקטים אותן? אמנם, ניתן היה אולי לטעון כי גם המלקט והרהיטני מסוגלים לבצע חיתוך של השערות, אולם בודאי שאין זו דרך השימוש המקובלת בהם - לחתוך באמצעות המלקט והרהיטני בצמוד לבשר (שהרי הם עומדים בתנאי "השחתה"! - ובאופן שכזה נעשה האיסור בשינוי ואינו מחייב מלקות (עיין לעיל הערה מס' 4). כשנעסיק בהמשך בדעת ר"א נראה כיצד הסביר הר"י מלוניל עצמו את הדברים.

יש שהעדיפו להשאיר שיטה זו בצ"ע<sup>6</sup>. ברם, ניתן אולי ליישבה בהגדרתו של רש"י אם נחדד מעט את משמעות הביטוי "דרך לגלח בר", כפי שרמזנו כבר לעיל: דרך לגלח בו **ביעילות**. יתכן שהמלקט הוא אכן מכלי הספרים, אולם אין ספק כי אף ספר לא ישתמש במלקט להסרת כל הזקן, ותחתיו יעדיף לנצל מכשירים זריזים יותר כתער או מספריים. מובן אם כן מדוע המלקט והרהיטני אינם מגלחים: המלקט - משום שהוא מתאים ללקיטת שערות בודדות ולסידור הזקן ואינו יעיל להסרת משטחי שיער גדולים יותר, והרהיטני - משום שאין הוא מיועד לשימוש בפניו של אדם בכלל.

נסכם: עד כה ראינו שלוש הגדרות מרכזיות לתנאי "גילוח": **האחת** - הסרת שיער בצורה המקובלת בציבור, אפשר מצד יעודו של הכלי לשימוש בפניו של אדם בכלל (ריב"ן, תוס') ואפשר - מצד נוחות השימוש בו ויעילותו בהסרת שיער שיטתית (רמב"ם, רע"ב); **השניה** - השארת חלק ממרכיבי השערה מתחת לפני העור (ר"י מלוניל); **והשלישית** - נטילת מספר רב של שערות כאחד, לעומת ליקוט יחידני (רמב"ן).

### **הסבר דעת רבי אליעזר לאור שיטות הראשונים השונות בהגדרת התנאי "גילוח"**

נתבונן בגמרא במכות (כא ע"א), המבררת את דעתו של ר"א החולק במשנה (שם כ ע"א) על חכמים ומחייב מלקות גם על הסרת שערות הזקן במלקט ורהיטני. למסקנת הגמרא מקבל גם הוא את הגז"ש ומחייב רק על השחתה הנעשית באופן של "גילוח", אלא שהוא סובר כי גם המלקט והרהיטני מגלחים. נבדוק כיצד תבואר סברתו של ר"א לפי הסיעות השונות:

ריב"ן, שהגדיר בעקבות רש"י את תנאי הגילוח כ"דרך לגלח בר", מפרש (בד"ה "גילוח עבד") כי לדעת ר"א "השחתתן עושה גילוח, כלומר - גילוח מקרי, דרך לגלח בהן". טענתו זו של ריב"ן זוקקת כמובן ביאור; ברור שאין כאן מחלוקת מציאותית בזיהוי הכלים או בהערכת אחוז המשתמשים בכלים אלו לגילוח זקנם - השכל הישר ממאן לקבל הסבר מעין זה למחלוקות בכלל ולזו שלפנינו בפרט: נזכור כי לרש"י מלקט

6. במבט ראשון נראה לכאורה כי התירוץ הפשוט ביותר שיבאר שיטה זו הוא איחוד שתי ההגדרות הקודמות, דהיינו - "גילוח" יוגדר כחיתוך השיער בכלי שדרך בני אדם להשתמש בו, ולכן המלקט אינו מגלח משום שהוא לא מחתך, בעוד שהרהיטני אמנם מחתך אך אין הוא כלי המשמש להסרת שיער באדם. ברם, הדוחק בישוב זה מבואר, שכן קשה להניח כי הברייתא לא תכתוב בפירוש הגדרה הכוללת יותר מתנאי אחד ותאלץ את המעיין לנחש אותה על סמך הכלאת התכונות החסרות במלקט וברהיטני. יש לזכור גם כי הצירוף "מלקט ורהיטני" הוא משיגרא דלישנא בלבד ומופיע גם במקומות בהם אין שום משמעות לגדרי גילוח (שבת צז ע"א), בדומה לצירוף "גרושה וחלוצה" המופיע בש"ס גם במקומות בהם ברור שהכוונה לגרושה בלבד (עיין רמב"ן בחידושו לריש פרק שלישי דמכות). יומרני מאוד יהיה לבוא ולדייק את תנאי ה"גילוח" בצורה האמורה. זאת ועוד - שיטתו של ר"א, המחייב במשנה (מכות כ ע"א) אף על המלקט והרהיטני אינה ברורה כלל ועיקר על פי סברא זו: החשבון הפשוט מראה כי הוא מסתפק באחד משני התנאים בלבד כדי להגדיר "גילוח" - או שאינו מצריך אף אחד מהם, מגדיר הגדרה חדשה וחולק על רבנן בתרתי. שתי האפשרויות אינן נוחות להתיישב על הלב.

וריהיטני הם כלי החלקה לעץ או מתכת וקשה להניח שקיימת דעה הגורסת כי רובא דעלמא אימץ לעצמו כלים משונים כאלו לגילוח מסודר; גם הרמב"ם והרע"ב מודים שכן הוא לגבי הרהיטני. אמנם, נראה שר"א מרחיב מעט את ההגדרה "דרך לגלח בר" וכולל בה גם שימוש ארעי שהיו אנשים עושים במלקט וברהיטני; מובן אם כן כי לדידו אכן דרך העולם לגלח בכלים אלו - הגם שבשעת הדחק ובדרך עראי בלבד - בעוד שחכמים מצריכים דווקא שימוש קבוע וסדיר בכלים כדי להגדירו כ"דרך גילוח". כיוון דומה מופיע בשר"ת בית אב חמישאי (יר"ד סי' רלב), שם מוכיח המחבר כי ר"א הולך כאן לשיטתו בענין חציצה (עיין מקוואות פ"ט מ"ג), לפיה הקפדתו האישית של האדם היא הקובעת אם החציצה פוסלת לטבילה אם לאו, ואין הולכים בזה אחר הרוב. מכאן, שגם אם לא היה מקובל לגלח בכלים אלו אפילו בדרך עראי, יגדיר אותם ר"א כ"דרך גילוח" אם אמנם יאומצו ע"י בודדים חריגים לגילוח סדיר, מסיבה כלשהי; משום ש"דרך גילוח" נקבעת ע"י המשתמש הפרטי ואינה תלויה ברוב.<sup>7</sup>

השיטה השניה, שהגדירה "גילוח" כנטילה חלקית של השערות, נראית אף היא תמוהה במבט ראשון. נעיין בדברי רבנו יהונתן מלוניל (בחי'דשו' למכות כ ע"א): "...ור"א פליג, דסבר דמלקט ורהיטני נמי גילוח עבדי, כלומר שאין מעבירין את שורש השער לגמרי, וגילוח שיש בו השחתה הוא - כמו שהוא בתער". גם כאן נצטרך להסביר, שאין בין ר"א וחכמים מחלוקת מציאותית בשאלה האם נשארים חלקי שיער מתחת לפני העור לאחר השימוש במלקט וברהיטני - אלא מחלוקת בהגדרה: מה נחשב כחלק בלתי נפרד מן השערה, כך שהשארית מתחת לפני העור תגדיר את התוצאה כ"גילוח", ומה משתייך רק למעטפת התמיכה של השערה.<sup>8</sup> כך נוכל אולי להבין את פירושו של הר"י מלוניל, שהסביר כי הגם שהמלקט ורהיטני תולשים את "שורש השער...מבפנים הבשר" - כפי שטוענים חכמים - הרי שעדיין אין הם "מעבירין את שורש השער לגמרי", ולכן מגדיר ר"א גם אותם ככלים "מגלחים".

השיטה השלישית - שיטת הרמב"ן, קשה יותר. האמנם משוכנע ר"א, כי המלקט ורהיטני (עפ"י פירושו של רה"ג) מסוגלים ללקוט מספר גדול של שערות בבת אחת כמו התער והמספריים ולעמוד בתנאי ה"גילוח"? נראה כי אין לנו אלא לדחוק ולהסביר שהתנאים עצמם נחלקו בהגדרת התנאי "גילוח": חכמים אכן מגדירים כ"גילוח" את היכולת ליטול יותר משערה אחת בכל פעם, ולכן אין הם מחייבים על השימוש במלקט וברהיטני, בעוד שר"א מגדיר "גילוח" בדיוק כפי שהסברנו בשיטת ריב"ן ותוס': ביצוע הפעולה בכלי שדרך העולם להשתמש בו להסרת שיער; ומכיון

7. ברם, אם גם המיעוט אינו נוהג להשתמש במלקט וברהיטני אלא לעיתים רחוקות, נראה שאפילו להסבר זה יודה ר"א כי אין הם מוגדרים כ"מגלחים", שכן הגמרא קבעה בפירוש כי ר"א מצריך את קיומו של התנאי "גילוח", ואם במקרה האחרון יחייב ר"א - נמצא שאין השלכה מעשית לתנאי זה וכל שימוש בכלים יקיים אותו.

8. עיון בספרי אנטומיה מראה כי מתחת לפני העור מצויים חלקים שונים המרכיבים את הזקיק ומקיפים אותו, כך שהביטוי "שורש השיער" הוא כללי למדי. די אם נציין, כי רק לעיתים ניתן להבחין בקצה השערה התלושה בעיבוי לכן קל, וגם אז אין גודלו של העיבוי וצורתו זהים בכל הופעותיו.

שאינן ספק כי המלקט והרהיטני הם, לכולי עלמא, "מכלי הספר והגרע" - הרי שהם עונים להגדרה האמורה.

ברם, נוכל לשכלל הסבר זה ולשברו לאוזן אם נלמד אחרת את דברי הרמב"ן עצמם: הרמב"ן אכן הזכיר שהמלקט (והרהיטני) אינו עומד לדעת חכמים בתנאי ה"גילוח" משום "דכל שער ושער מלקט ועוקרו לעצמו"; אולם סביר מאוד להניח, כי בכך ציין הרמב"ן רק את הגורם לעובדה שכלים אלו אינם מוגדרים כ"מגלחים" - ולא את הגדרת ה"גילוח" עצמה. במילים פשוטות, גם הרמב"ן מזדהה לחלוטין עם עמדת ריב"ן ותוס', שהגדירו "גילוח" כדרך העולם לגלח; אלא שהגדרה זו תואמת להפליא גם את פירוש רה"ג - שהרי, כפי שהערנו כבר קודם, כלים אלו אינם יעילים במיוחד לשימוש משום שהם מלקטים שיערה ואינם מסוגלים לפעול על מספר גדול של שערות. אשר על כן, אין מחלוקת - לפי פירוש זה - בין ר"א וחכמים בהגדרת התנאי "גילוח" כדרך העולם לגלח, אלא שחכמים דורשים דרך גילוח שימושית, נפוצה ויעילה לכמות מרובה של שיער, כאשר ר"א מסתפק בעובדה שהמלקט והרהיטני הם כלים שיש להם תפקיד בהסרת שיער בבני אדם.

### הגדרת התנאי "השחתה"

רוב ככל הפוסקים הגדירו "השחתה" כיצירת מצב של עור חלק, וזאת - בעקבות פירושם של ריב"ן ותוס' לגמרות המזכירות מונח זה: "...ומספריים אינם משחיתים, שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער" (ריב"ן למכות כא ע"א); "...ובמספריים ליכא השחתה, שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו" (תוס' למויר מ ע"ב). לאלו ניתן בהחלט לצרף גם את הר"י מלוניל שהובא לעיל, שציין כי התער מקיים את התנאי "השחתה" משום שבעקבות השימוש בו השיער "אינו בולט מבחוץ". אמנם, עלינו עוד לברר בדיוק האם קיים שיעור כלשהו לאורך השערות, שתחתיו הן כבר נחשבות מספיק "בצד עיקרן", ואם כן - מהו שיעור זה. בכך נעסוק אי"ה בפרקים הבאים. ברם, ראויה לעיון שיטתו המחודשת של הרב שבתי רפפורט (המופיעה בקובץ "תחומין" יג, עמ' 200), הטוען כי הגם ש"השחתה" מאופיינת - על פי רוב - בחיתוך של שיער בצד עיקר, הרי שאין זו הגדרתה המהותית. במילים אחרות, יתכן מצב בו השערות יהיו חתוכות "בצד עיקרן" - ובכל זאת לא נעשתה כל "השחתה", משום ש"השחתה" אינה תוצאה אלא דרך פעולה.

הסיבות שהביאו את הרב רפפורט לשלול את ההגדרה הקלאסית לתנאי "השחתה" (או לא להסתפק בה) ידונו בתום הבירור, על רקע פרקי ההמשך; אולם לעצם הענין, "השחתה" מוגדרת על פיו כאפשרות ליטול - ללא הגבלה - הרבה שיער (כנגזר מהוראתו היסודית של הביטוי). נעיר כי אין קשר לשיטת הרמב"ן בענין "גילוח": הרמב"ן הבחין בין מלקט ורהיטני, שעפ"י פירושו של רה"ג אינם מסוגלים לטפל ביותר משערה בודדת בכל פעם ולכן גם אינם מוגדרים כ"מגלחים", לבין תער ומספריים, שניתן בעזרתם לחתוך מספר גדול יותר של שערות בנקל; בעוד שהרב רפפורט מפריד בין תער, מלקט ורהיטני - עפ"י פירושו של רש"י - שאינם מוגבלים כלל בגודל משטח הפעולה שלהם על השיער (באופן תאורטי ניתן לגלח לכל כיוון

רצוי עד אינסוף, מבלי להרים את הסכין ולו פעם אחת), לבין המספריים, שטווח פעולתם מוגבל למרחב שֶׁיֵין שני להביהם ואשר על כן - אינם עומדים בתנאי "השחתה".

### היתר הגילוח במספריים "כעין תער"

מדרש ההלכה בו עסקנו מופיע גם בתורת כהנים (פרשת קדושים, פ"ו ה"ד), אך בנוסח מעט שונה - "יכול אפילו גילחו במספריים **כבתער** יהיה חייב?", וזאת - לעומת הנוסח המוכר לנו מן הגמרא במכות, שם המילה "כבתער" אינה מופיעה. משמעותה של תוספת חשובה זו היא, שגם על גילוח במספריים הצמוד מאוד לעור - "כעין תער" - אין חיוב מלקות. אמנם, נחלקו הפוסקים אם מותר הדבר גם לכתחילה.

מלשון הרמב"ם בהל' ע"ז (פ"ב ה"ז) משמע בפשטות שאסור לגלח את הזקן במספריים כעין תער, ואולי אף במספריים בכלל: "...ואינו חייב עד שיגלחנו בתער, שנאמר ולא תשחית את פאת זקנך - גילוח שיש בו השחתה; לפיכך, אם גילח זקנו במספריים - פטור". בהמשך אותה הלכה עצמה וכן בהלכות ו וט לא נמנע הרמב"ם מלכתוב בפירושו לשון "מותר" - ולכן מסתבר שפסיקתו בענייננו "פטור" היא בדווקא<sup>9</sup>; ואמנם, בספר החינוך (מצוה רב) כתב כן בדעת הרמב"ם בהדיא: "...וכתב הרמב"ם ז"ל 'ואם גילח במספריים - פטור'. נראה מדבריו דדווקא פטור הוא, אבל אסור לעשות כן; ואפשר שיהיה הענין במגלח במספריים כעין תער".

ברם, כבר העיר על כך מרן ב"כסוף משנה" (שם) ובב"י (יר"ד סי' קפא, ד"ה "וכתב הרמב"ם") כי מצד הסברה הפשוטה אי אפשר לומר כן בדעת הרמב"ם. להבנת הענין נקדים בקיצור, שמצאנו מחלוקת בראשונים גם בענין גילוח פאות הראש במספריים כעין תער: התוס' (לשבועות ב ע"ב, ד"ה "חייב") והרא"ש (לפרק שלישי דמכות, סי' ב-ג) הוכיחו מגמרא בנזיר (מא ע"ב) שיש על כך חיוב מלקות - ואילו הרמב"ם (שם ה"ז) התיר את הדבר אף לכתחילה<sup>10</sup>. מרן הסביר (בב"י שם), כי מחלוקתם נעוצה בהבנת פשט המשנה במכות (כ ע"א): בעוד שהתוס' והרא"ש הבינו שהסיפא "...ואינו חייב עד שיטלנו בתער" אינה חוזרת אלא על פאות הזקן בלבד, הנה סובר הרמב"ם כי היא מתייחסת גם לפאות הראש שהוזכרו בתחילת אותה משנה. ממילא, לשיטת התוס' והרא"ש אין הגז"ש המובאת בתורת כהנים נוגעת כלל לפאות הראש וכל שהוא בגדר הקפה - גם במספריים כעין תער - נאסר, בעוד שלרמב"ם הושוו פאות הזקן והראש (כנראה מכוח היקש) לענין הצרכת התנאי "גילוח שיש בו השחתה". לפי חשבון זה - טוען מרן - לא יתכן שהרמב"ם יאסור מספריים כעין תער בפאות הזקן ויחד עם זאת יתירם לכתחילה בפאות הראש, שהרי דין פאות הזקן קל לפחות כדין פאות הראש - אם לא יותר מהן. מכוח קושיה חמורה זו<sup>11</sup> נאלץ מרן לדחוק ולומר כי לשון "פטור"

9. עיין שו"ת "צמח צדק", יר"ד סי' צג אות י.

10. לענין הלכה עיין שו"ע יר"ד סי' קפא סע' ג

11. ה"צמח צדק" (שם), שחלק בחריפות על היתרו של מרן לגלח במספריים כעין תער, הסביר שאמנם מצד איסור השחתה בלבד צריך היה הרמב"ם להתיר את גילוח פאות הזקן אף במספריים כעין תער; אלא שבניגוד לגילוח פאות הראש, יש בגילוח פאות הזקן גם משום איסור "לא ילבש" - כיון שבמעשה הגילוח מסיר הגבר את אחד ממאפייניו העיקריים

שנקט הרמב"ם היא מ"סירכא דלישנא דמתניתין" בלבד<sup>12</sup>. בעקבות פסק זה של מרן נמשכו גם נושאי כליו ועוד אחרונים רבים.

גם הריטב"א בחידושיו למכות (כא ע"א) מציין כי "משורת הדין, כל שהוא במספריים - אפילו כעין תער - מותר"; אלא שהוא מעיר כי מידת החסידים שלא לעשות כן, מפני חשד הרואים - וזוהי גם המלצתו למעשה.

עם גילויים המחודש של תשובות הרמב"ם בדור הקודם נמצאה ראייה נוספת לשיטה זו. בהתייחסו לפאות הראש והזקן, שאת מיקומן הוא מפרט, פוסק הרמב"ם חד משמעית: "ומותר לו לגלח הפאות כולן במספריים" (מהדורת בלאו, תשובות הרמב"ם ח"ב, הוצאת מוקיצי נרדמים, סי' רמד) ומוסיף להדגיש את שיטתו המיוחדת בענין פאות הראש, כי על אף שההמון חושב ש"צוינו לגדל הצדעיים", הנה "כך עושים אנחנו תמיד, רוצה לומר - נגלח פאתי הראש במספריים"; והטעם לכל זה, ממשיך הרמב"ם, הוא "לפי שלא נאסר אלא השחתה של תער".

### למשמעות הביטוי "כעין תער"

ננסה לעמוד על משמעות הביטוי שהזכרנו - "כעין תער" - ולבדוק האם ניתן למצוא בו גבולות קצה. דבר זה מותנה בכך שנבין את הביטוי "כעין תער" כמציין אורך הקרוב ל"תער" ממש - אך עם זאת לא זהה לו. אם נקבל הנחה זו (שתוכן בהמשך), נוכל להגדיר את השיעור שיבחין בין גילוח רגיל לבין גילוח "כעין תער" - כגבול הקצה העליון. אמנם, בכל הנוגע לאפשרות קיומו של גבול תחתון - הנה סביר להניח כי כאשר מדובר בשימוש במספריים, הרי שבדרך כלל הפסק הסכין התחתונה - דק ככל שיהיה - אינו מאפשר לקבל עור חלק למשעי בדומה לתוצאת השימוש

המייחדים אותו לעומת האשה, בפרט כאשר כוונתו להיראות צעיר יותר - כדרך הנשים - ולכן כתב הרמב"ם לאסור. נעיר כי שיטת ה"צמח צדק", הטורח למעשה לעגן את מנהג המקובלים עפ"י ספר הזוהר במקורות הלכתיים מובהקים, היא מן המחמירות ביותר - עד כדי חשש לאיסור דאורייתא, כפי שמצאנו בכותב אות אחת בשבת ובעוד עניינים בהם ניתן לעבור על איסור תורה גם בחצי שיעור (שם, אות יד. יש להעיר דלכאורה תלוי דין זה במחלוקת הרש"ש בשבת ג ע"א, ד"ה "רש"י", ושאר האחרונים, אי חצי מלאכה היינו חצי שיעור, ואכמ"ל).

12. בפירושו למשנה תורה - "יד פשוטה" - מציע הרב רבינוביץ' תירוץ אחר ללשון הרמב"ם "פטור", לפיו יש לחלק בין גילוח של כל פאות הזקן לגילוח מקצתן: אין ספק כי הרמב"ם מתיר לכתחילה גילוח במספריים כעין תער, כפי שהוכיח בצדק מרן; אולם יש לזכור גם כי לשיטתו, איסור השחתת פאות הזקן אינו אלא סעיף נוסף מתוך הדרכת התורה הכללית שלא ללכת בחוקות הגויים. הרמב"ם פתח את הלכה זו (שם, שם) בקביעה: "דרך כהני עובדי כוכבים היה להשחית זקנם, לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן" (ועיין טור ריש סי' קפא שהסתייג מניסוח זה, וב"י שם). נמצא, שהמשנה במכות (כ ע"א) שהתירה - לשיטתו - גילוח במספריים כעין תער, התייחסה לגילוח של חלק מפאות הזקן בלבד, שהרי כל הדיון במשנה נסוב על התנאים ליצירת חיוב מלקות - השייך אפילו בפאה אחת; אולם המגלה את כל פאותיו, בין במספריים ובין במלקט ורהיטני - הגם שמצד חסרון התנאי "גילוח שיש בו השחתה" אין כל איסור בדבר - עובר בזה משום חוקות הגויים, ולכך רמז הרמב"ם בנוקטו לשון "פטור". ברם, שונה הדבר בגילוח פאות הראש - איסור נוסף המשתייך לקטגוריית "חוקות הגויים" - שם קיימת אפשרות לגלח את שתי הפאות מבלי לעבור על האיסור, כיון שרק הקפה סביב כל הראש וגידול השיער הנותר באמצעו יהוו מעשה של התדמות לדרכי כומרי ע"ז; ואכן, גילוח בצורה האמורה - ואפילו במספריים כעין תער - יהיה כמובן אסור גם לדעת הרמב"ם.

בתער. אולם יש בכל זאת לבדוק האם קיים שיעור מוגדר לאורך השערה התוחם את היתר הגילוח במספריים "כעין תער", כך שגילוח שיביא את השערות לגובה נמוך יותר כבר יוגדר "השחתה" ויחייב מלקות. אם נתבונן שוב בשתי הדעות שהבאנו בהגדרת התנאי "השחתה" נוכל להסיק ללא קושי, כי לשאלה זו אין מקום כלל עפ"י שיטתו של הרב רפפורט - שהרי אפילו תתכן אפשרות להגיע לתוצאה של תער ממש אין זה משנה את העובדה היסודית שלא התקיימה עדיין פעולה של השחתה, מצד מוגבלות להבי המספריים. נותר לנו, אפוא, לברר מהי עמדת הפוסקים האחרים בענין.

נקדים, כי שיעור "כעין תער" מופיע בגמרא בנזיר (מ"א) בהקשר למימרתו של רב חסדא (שגם נפסקה להלכה) על איסור העברת השיער לנזיר: "ללקות - באחת, לעכב - בשתיים, לסתור - אינו סותר אלא ברוב ראשו ובתער"; ופירוש הדברים הוא, שחיוב מלקות בנזיר אמנם קיים אפילו בגילוח של שיערה בודדת, אולם אין הוא נדרש לסתור עקב כך את נזירותו ולמנותה מחדש, אלא אם כן גילח את רוב שערות ראשו. בנוגע לתגלחת המצווה המוטלת על הנזיר בתום ימי נזירותו קובע רב חסדא כי אם נותרו שתי שערות שלא גולחו - לא קיים הנזיר את מצוות הגילוח, אלא שנושא תגלחת המצווה אינו מענייננו כאן. מכל מקום, מוסיף רב חסדא בסיום דבריו את ההדגשה - "ובתער", והגמרא מעירה מיד כי אין הכוונה לתער דווקא - שהרי נזיר אסור בהעברת שער ראשו בכל צורה שהיא ואפילו בתלישה, מריטה וכדומה - אלא ל"כעין תער"; ונחלקו הראשונים בהבנת הדברים:

התוס' (שם, ד"ה "ובתער") הסבירו, שדברי רב חסדא חוזרים על הרישא "ללקות - באחת" בלבד, אולם בודאי שהנזיר מחוייב לסתור אף על גילוח שיותר את שערותיו באורך גדול יותר משיעור "כעין תער". לעומתם הבין הרמב"ם, כי שיעור זה מתייחס לכל המימרא - ואם כן אין חילוק בין חיוב מלקות לסתירה ובשניהם נצרך שיעור "כעין תער".

מחלוקת זו - מסביר הלחם משנה (בהל' נזירות פ"ה ה"א) - נעוצה למעשה בשתי האפשרויות הקיימות להסבר הביטוי "כעין תער": התוס' העדיפו לפרש "כעין תער" במובנו הפשוט ביותר, דהיינו - העברת שיער בצמוד לעור ממש, בדיוק כתוצאת הגילוח בתער; אלא שמכל מקום הודו שישנו חיוב לסתור אף ביותר משיעור זה, כל עוד לא נשאר בשערות שיעור "כדי לכוף ראשן לעיקרן" - מונח שעוד נעסוק בו בפרקים הבאים<sup>13</sup>. מכאן נאלצו התוס' להסביר שדברי רב חסדא מכוונים לרישא העוסקת בחיוב מלקות בלבד, הקיים אך ורק בגילוח המותר עור חלק לגמרי.

ברם, הרמב"ם סבר (שם) כי "כעין תער" אינו בהכרח גילוח שתוצאתו זהה לחלוטין לתוצאת הגילוח בתער, ופירש שכל שיערה שאין בה "כדי לכוף" כבר מוגדרת "כעין תער". משום כך לא נדחק הרמב"ם לחלק בין חיוב מלקות לסתירה, והסביר שכשם שלוקה אף על גילוח שיותר בשערותיו שיעור שאין בו "כדי לכוף" -

13. ועיין בהמשך דברי הלח"מ שם שהקשה ממסקנת הגמרא ב-לט ע"ב ממנה משמע שסותרו אפילו בשיעור גדול מזה, ובחידושי רעק"א על אתר שנשאר בצע"ג.

משום שכבר אז יוגדר אורך השערה "כעין תער" - כך יסתור באותו השיעור אם יעביר את רוב שערות ראשו.

אם נסכם את עיקרי הדברים כפי שהם משליכים לענייננו, נוכל לקבוע כי לשיטת התוס' אין לחפש בשיעור "כעין תער" גבולות קצה כלל, משום ששיעור זה מתקבל כאשר הנזיר "עוקר השער ומשחיתו מעיקרו" (שם), בעוד שלשיטת הרמב"ם הנה מוגדר "כעין תער" כל שהוא פחות משיעור "כדי לכוף".

אלא שיש לזכור - טוען בעל שר'ת "מנחת יצחק" (ח"ד סי' קיג ד) - כי הגם שבנזיר אין כל מניעה לפרש את הביטוי "כעין תער" כשיטת התוס' - משום שממילא אין נפ"מ בין "תער" ל"כעין תער" בענין זה - הנה בכל הנוגע לאיסור הסרת פאות הזקן יודו גם התוס', בהכרח, לפירושו של הרמב"ם; שהרי בגילוח הזקן "כעין תער" אין חיוב מלקות לכולי עלמא, ואילו התוס' בנזיר זיהו לחלוטין את הביטוי "כעין תער" עם גילוח שיש בו השחתה המחייב מלקות! זוהי גם הסיבה האמיתית, ממשיך ה"מנחת יצחק", שהרמב"ם בחר לא ללכת בדרכם של בעלי התוס' והעדיף לפרש את השיעור "כעין תער" באופן שיתאים לכל מקום בו מוזכר הביטוי<sup>14</sup>. אמנם, עדיין נצטרך כמובן לבדוק - כפי שעוררנו בראשית הפרק - האם רק גילוח "בצד עיקר" יוצא מכלל הגדרת "כעין תער" והופך להשחתה המחייבת מלקות, או שישנו שיעור ביניים אחר המפריד בין "כעין תער" לבין השחתה. בענין זה נתחקה אחר מהלכו של ה"חתם סופר" (א"ח סי' קנד), שיוביל אותנו - בסופו של דבר - לפתרון השאלה הנזכרת ויתן בידינו כלים לבחינת נושא מכוונת הגילוח החשמליות לסוגיהן.

### מהלך ה"חתם סופר" (א): דעות הראשונים בענין שיעור השערות בו שייך איסור הסרת הזקן<sup>15</sup>

המשנה בניה (נב ע"ב) מביאה מחלוקת משולשת בענין שיעור השערות:

שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאמורות בכל מקום - כדי לכוף ראשו לעיקרן, דברי רבי ישמעאל;  
רבי אליעזר אומר: כדי לקרוץ בציפורן;  
רבי עקיבא אומר: כדי שיהו ניטלות בזוג.

ופסקה שם הגמרא: "הלכה כדברי כולן להחמיר".

14. מעניין לציין, כי גם המיוחס לרש"י בנזיר (נח ע"ב, ד"ה "כעין תער") דקדק לכתוב: "שגזו במספריים בסמוך לבשר כעין תער", וכן ב-מ ע"א, ד"ה "אלא כעין תער": "כל שמעבירין סמוך לעיקרן", ומשמע - אבל לא מעיקרן ממש ("מנחת יצחק" שם, ועיין גם אות כג).

15. נדגיש, כי מפרק זה ואילך יש לשים לב היטב ולא להחליף בין שני מושגים שונים בתכלית העלולים להטעות: בסוף הפרק הקודם העלינו אפשרות לאורך קטן יותר משיעור זה יחייב "השחתה", כך שגילוח שתוצאתו תביא את השערות לאורך קטן יותר משיעור זה יחייב משום גילוח שיש בו השחתה; אפשרות זו רלוונטית, כאמור, רק אם נסבור כשיטת רוב הפוסקים שהתנאי "השחתה" עניינו תוצאה - ולא דרך פעולה כהצעתו של הרב רפפורט. ברם, השיעור המוזכר בכותרת מתייחס לאורך השערות הקטן ביותר עליו חל עדיין איסור הסרת פאות הזקן, כך שהמגלח בהשחתה שערות אלו עצמן - יהיה פטור מחיוב מלקות; לשיעור זה יש נפ"מ, כמובן, לכולי עלמא.

ברם, נחלקו הראשונים מהו השיעור הקטן ביותר: רש"י (על אחר) כתב, כי "כדי שיהו ניטלות בזוג" הוא שיעור גדול יותר משיעור "כדי לקרוץ בציפורן" (עיין הגהת מהרש"ל שם) - וכן פסקו הר"ף, הרא"ש, הטור ועוד ראשונים; אולם מהרמב"ם (פיהמ"ש שם, ובהל' אישות פ"ב הט"ז) משמע בבירור ששיעור "כדי שיהו ניטלות בזוג" הוא הקטן ביותר, וכן כתב גם הסמ"ג. מכל מקום, מסכימים רש"י והרמב"ם כי השיעור הגדול ביותר הוא "כדי לכוף ראשן לעיקרן"<sup>16</sup> - שיעור אורך השערות המתקבל בתום שבעה ימים מעת גילוחן האחרון בתער (עפ"י מיר לט ע"ב), שמשמעותו היא אורך המאפשר את כיפוף ראש השערה והשקתו לנקודת בקיעת השערה מן העור. אמנם, כדרכנו לעיל, נתקשה מאוד להניח כי יסודה של מחלוקת הראשונים בענין השיעור הקטן ביותר הוא ניתוח שונה של המציאות - במיוחד אם נפרש את הביטוי "לקרוץ בציפורן" כשיעור בו ניתן עדיין לאחוז את ראש השערה בין שתי ציפורני האצבעות; הרי ברור שלצורך "קריצה בציפורן" דרוש אורך רב יותר מזה הנצרך לאחיזה בין שני להבי המספריים, כנגזר ממבנה האצבעות לעומת דקות הלהבים, וכן העיר בעל ה"תוספות יום טוב" בפירוש (נידה פ"ו מי"ב) - וכיצד תובן, אפוא, סברתם של רש"י ושאר הפוסקים?

כדי לתרץ את הקושי, הסביר ה"חתם סופר" שלרש"י וסיעתו מתפרש "לקרוץ בציפורן" במובן של תפיסה בציפורן אחת:

ולולי דמסתפינא הייתי אומר, דלא פליגי במציאות אלא בפירוש לשון "קריצה"; דרש"י לא סבירא ליה דלאחוז בין שתי ציפורני כהרמב"ם... דאם כן הוה ליה למימר "לקרוץ בציפורני", לשון רבים. אבל "לקרוץ בציפורן" משמע אחיזה בציפורן אחת, פירוש - כשמעביר ציפורנו על עיקר השאר (או השיער), נאחז ונסבך הציפורן בו והשיער נאחז בין ציפורן לבשר... (שם, ד"ה "יכעין").

לפי זה, מובן מאוד מדוע הכריע רש"י כי השיעור הקטן ביותר הוא "כדי לקרוץ בציפורן", שהרי גם שערות קצרות ביותר - שאין ללהבי המספריים כל שליטה עליהן - עדיין נתפסות ללא קושי במרווח שבין הציפורן לבשר. בהנחה כי דברי המשנה "והאמורות בכל מקום" מכוונים לכלול גם את ענין הסרת פאות הזקן, נצטרך להחמיר - כפי פסק הגמרא שם - ולנקוט את השיעור הקטן ביותר המוזכר במשנה: לשיטת רש"י, אפילו אין בשערות אלא כשיעור של קריצה בציפורן - יתחייב המגלחם בהשחתה מלקות, בעוד שלשיטת הרמב"ם יהיה השיעור המחייב "כדי להינטל בזוג"; אולם אם יגלח אדם וישחית שערות קצרות מהשיעור האמור, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה - יהיה לכאורה פטור. אלא שלמעשה, גם קביעה זו נתונה במחלוקת נוספת, שלהבהרתה יש להקדים מספר דברים:

בענין פאות הראש כתב הרמב"ם (הל' ע"ז פ"ב ה"ז): "ופאה זו שמניחים בצדעיים - לא נתנו בו חכמים שיעור; ושמענו מזקנינו, שאינו מניח פחות מארבעים שערות". הסמ"ג, שהביא את דברי הרמב"ם, העיר עליהם בזו הלשון (לאוין ז): "ואומר אני שיש

16. ועיין מל"מ שם שהאריך בזה.

להתיישב בדבר, משום דתניא בתוספתא דמכות 'יש תולש שתי שערות וחייב משום נזיר ומשום מקיף'.<sup>17</sup> אולם בפשטות, לא ברור מה הפריע לסמ"ג בדברי הרמב"ם, שכן הרמב"ם בא להגדיר את מקומו ורוחבו של חיוב הנחת הפאה, ואילו התוספתא שציטט הסמ"ג עסקה במספר השערות הנצרך ליצירת חיוב מלקות - ואין כל סתירה בין השניים, כפי שהעיר גם הכס"מ במקום.

לאור תמיהה זו הציע החת"ס ביאור אחר לענין, לפיו הסמ"ג אכן לא התקשה בעובדה שהרמב"ם הביא את שיעור ארבעים השערות, אלא בכך שהשמיט מדבריו את התוספתא: "דהוה ליה לבאר... דשיעור רוחב הפאה - ארבעים שערות הסמוכות לאוזן וחייב על כל שתי שערות מהם; ומדלא ביאר כן, משמע דלית ליה האי תוספתא, וקשה: מנא ליה?" (חת"ס שם, ד"ה "והנה שיעור").

תירוץ לקושייתו של הסמ"ג על הרמב"ם אמנם טרם מצאנו, אולם בכל זאת נשכרנו מהסברו המקורי של החת"ס בעובדה החשובה כי לדעת הסמ"ג לא קיבל הרמב"ם את המשנה בנידה בה עסקנו כמתייחסת לגילוח<sup>17</sup> בכלל, שהרי רק בתוספתא - אותה השמיט - הוזכר שיעור "שתי שערות"; וממילא, מחלוקת התנאים המשולשת העוסקת ב"שתי שערות האמורות... בכל מקום" אינה כוללת את איסור הסרת הזקן (ועיין בהמשך דברי החת"ס שם, ד"ה "וכעין", המוכיח כן גם מלשון הרמב"ם עצמו), ושתי השלכות חשובות לדבר: האחת - כי מכיון שלשיטת הרמב"ם אין בידינו כל שיעור בענין זה, הרי שיש להחמיר מספק ולאסור לגלח בהשחתה אפילו שיעור אחת; והשניה - כי מאותה סיבה עצמה יתכן שגם אם יגלח אדם בהשחתה שערות הקצרות יותר משיעור "כדי להינטל בזוג", שהוא השיעור הקטן ביותר לשיטתו, יוצר חיוב מלקות.

ראינו, אם כן, שלוש שיטות שונות בענין שיעור השערות המינימלי המחייב מלקות על גילוחו בהשחתה בפאות הזקן: מהרמב"ם משמע שאין מסורת על שיעור השערות בכלל, כך שאיסור התורה יכול באופן עקרוני לחול על כל אורך שיעור שהוא; הסמ"ג חלק על הרמב"ם בנקודה זו, ולדעתו גם גילוח פאות הזקן כלול במשנה בנידה וניתן בו שיעור - אלא שכבר ציינו לעיל כי במחלוקת הראשונים בהבנת מהות השיעורים נקט הסמ"ג כשיטת הרמב"ם, ולכן - לדעת הסמ"ג - המגלח בהשחתה שערות הקצרות מ"כדי להינטל בזוג" יהיה פטור; ואילו רש"י עם שאר הפוסקים, שלא העירו אחרת, יקבלו מן הסתם את דעת הסמ"ג המסתייעת מן התוספתא, ולשיטתם המגלח בהשחתה שערות הקצרות מ"כדי לקרוץ בציפורן" - שהוא, כאמור, שיעור המורגש בהעברת הציפורן על השערות - יהיה פטור.

17. כבר הבאנו לעיל, בפרק העוסק בהיתר הגילוח במספריים "כעין תער", את הוכחתו של מרן כי לדעת הרמב"ם אין לחלק בין דיני פאות הראש לפאות הזקן בכל הנוגע לאופן החיוב. מכאן, שאם הרמב"ם בחר לא לקבל את התוספתא המזכירה את שיעור "שתי שערות" לענין פאות הראש - אין היא נוגעת, לדעתו, גם לפאות הזקן. ה"חתם סופר" עצמו (שם, ד"ה "וכעין") מכנה את שלושת האיסורים הנוגעים לשערות באדם בכלל - תגלחת הנזיר, בל תקיף ובל תשחית - בשם הכולל "תער".

### מהלך ה"חתם סופר" (ב): סוגיית הגילוח בשלבים

אחת הנפ"מ המעשיות הניתנת לניתוח על יסוד מסקנות הפרק הקודם היא הצעת ההיתר לגילוח בשלבים. הצעה זו, שנדונה גם בשר"תים נוספים (נוב"י מהדר"ת, יר"ד סי' פ ועוד), מכוונת להתיר גילוח על ידי תער הנעשה בשני שלבים: בשלב הראשון מקצר המתגלח את שערות זקנו בעזרת מספריים, ככל שיוכל; ובשלב השני - מגלח את שארית השיער הנוותר בתער ממש. בעל ההצעה התבסס על הטענה לפיה בשלב הראשון בוצע גילוח שאין בו השחתה, ובשלב השני - גילוח שיש בו אמנם השחתה, אולם באופן מותר: בשערות שאין בהם שיעור, כביכול.

החת"ס בדק את ההצעה על פי העקרונות שהותוו לעיל - ודחה אותה מכל וכל. כדי להבין את דרך החשיבה של החת"ס בנושא, נקדים תחילה מסקנה חשובה העולה מן הנתונים המצויים בידינו, שהובילה אותו להכריע כאמור ושתתן בידינו תשובה לשאלה המציקה שהצגנו בסוף הפרק "למשמעות הביטוי 'כעין תער'": אם נקבע כי רק משיעור אורך מסויים ואילך מוגדר השיער כבעל חיוב מלקות במקרה שיגולח בהשחתה, נמצא שניתן בהחלט להתייחס לשיער שאין בו את השיעור המחייב - "כמאן דליתיה", כאילו אינו קיים כלל; שהרי משמעותה הפשוטה של בחירת התורה להחיל שם "שיער" רק על שערות הארוכות מן השיעור שהגדירה, היא שמבחינת ההסתכלות ההלכתית - בפחות משיעור זה אין כאן שיעור. אם נתקדם צעד נוסף, נוכל להסיק ללא קושי כי המגלח בהשחתה שערות שיש בהן שיעור אל מתחת לשיעור זה - יתחייב מלקות, אף על פי שבפועל לא הביא לתוצאה של עור חלק למשעי<sup>18</sup>.

מעתה, טען החת"ס, ברור שלשיטת רש"י ורוב הפוסקים שקיבלו מן הסתם את המשנה בנידה כמתייחסת לענין הגילוח ובד בבד קבעו את "כדי לקרוץ בציפורן" לשיעור הקטן ביותר - יחייב השלב השני מלקות, שהרי עדיין יש בשערות הנשארות אחר הגילוח במספריים (השלב הראשון) את שיעור האורך "כדי לקרוץ".

**לשיטת הרמב"ם**, שבנוגע לאיסור הסרת פאות הזקן אין בידו מסורת ברורה על שיעור השערות, יהיה אחד משני השלבים אסור מדאורייתא **ממה נפשך**:

אי נימא דשערות הנשארים אחר גילוח הזוג הוי כמאן דליתיה - הרי השחית, והיינו בתער ולא במספריים "כעין תער" אלא תער ממש - שהרי גילח והשחית; אלא על כורחך צריך לומר, מה שנשאר אחר כך - שם שיעור עליו, והוי גילוח בלי השחתה, אם כן המשחית אחריו חייב (חת"ס שם, ד"ה "ואמנם").

18. מכאן יובן היטב, שאי אפשר לטעון כי מכיון שהגמרא בנידה (שם) פסקה "הלכה כדברי כולן להחמיר", נמצא שכדי להחמיר בשיעור השחתה עלינו לנקוט בשיעור הגדול ביותר - "כדי לכוף ראשן לעיקרן"; שהרי מחלוקת התנאים בנידה לא עסקה מעולם בהגדרת התנאי "השחתה", אלא באה לקבוע בפשטות לאיזה אורך של שערות התכוונה התורה בצוותה על איסור הסרת פאות הזקן - בדיוק כפי שעשתה לגבי איסורים נוספים המתייחסים לשיער. שיעור השערות המגדיר את התנאי "השחתה" הוא מסקנה הנובעת מאליה מקביעה זו, אולם בודאי לא הגדרה עצמאית הנזקקת לבירור עפ"י המחלוקת המשולשת שהזכרנו.

אם נבין את ה"מה נפשך" המופיע בדברי החת"ס כהסתפקות אמיתית ושקולה (כפי שאכן משמע מן ה"מנחת יצחק"<sup>19</sup>), אזי פירוש הדברים הוא - כפי שהסברנו עד כה - כי הגם שהרמב"ם אינו מקבל את המשנה בניה לקביעת שיעור השערות בענין הגילוח, הרי שיתכן ובכל זאת ישנו שיעור מסויים, שאינו ידוע לנו. אמנם, כבר ראינו שלדעת הרמב"ם השיעור שתחתיו יוגדרו השערות כמגולחות "כעין תער" הוא - "כדי לכוף ראשן לעיקרן"; אך מכיון שאיננו יודעים מתי בדיוק הופך הגילוח מתחת לשיעור זה להיות מוגדר כ"השחתה" ממש, הרי שיתכן וגילוח במספריים (שכזכור מקצרות את השערות אל מתחת לשיעור "כדי לכוף") כבר נחשב "משחית"; ועל הצד שגם לאחר השימוש במספריים נותר עוד בשערות שם "שיער" (ואם כן, עדיין לא התקיימה "השחתה") - יחייב השלב השני מלקות. בהמשך נוכיח כי ניתן גם להבין את הדברים באופן מעט שונה.

גם לשיטת הסמ"ג, לפיה המגלח בהשחתה שערות הקצרות משיעור "כדי להינטל בזוג" יהיה פטור, נראה לכאורה כי אין להתיר את הגילוח בשלבים; שהרי כדי שהשלב השני לא יחייב מלקות, יש להביא בשלב הראשון את השערות למצב שאי אפשר יהיה עוד "לנוטלן בזוג", כלומר - לקצרן למינימום האורך הניתן בעזרת מספריים. ברם, בפשטות יחייב מעשה כזה מלקות - עפ"י המסקנה שהובאה לעיל - משום שגילוח שתוצאתו אינה עומדת בשיעור האורך הקרוי "שיער" נחשב ל"השחתה". אלא מאי? מכיון שהשלב הראשון הביא את השערות בדיוק אל האורך המהווה את קו ההפרדה שבין "כעין תער" ל"השחתה", ניתן היה אולי לטעון שאי אפשר לחייב מלקות על גילוח גבולי שכזה. כדי לעקוף את הטענה הזו (שאינה מוצדקת בהכרח) העדיף החת"ס להודות כי אמנם עפ"י הסמ"ג יש מקום להצדיק את היתרו של בעל ההצעה<sup>20</sup>, אלא שלמעשה בודאי שלא נסמך על דעת יחיד בספק דאורייתא (חת"ס שם, שם ו"מנחת יצחק" שם, אות יח).

19. עיין שם אות כו.

20. הטורח להתבונן בלשונו של החת"ס שם יופתע לגלות כי לאמיתו של דבר נעשה מצידו נסיון לדחות בכל זאת את הסמ"ג, מתוך טענה המצריכה עיון רב כשלעצמה: "ואפילו להסמ"ג, דסבירא ליה דבעינן שתי שערות וגם סבירא ליה [ד]שיעורא זוטא היא [כדי להינטל ב]זוג - יש לומר [ד]אין למדין מן הכללות במקום שלא נאמר בהן חוץ [לכאורה ט"ס הוא, וצ"ל "ואפילו במקום שנאמר בהן חוץ" - עיין קידושין לד ע"א], כי סברא הנ"ל נכונה". בדברים אלו מכוון החת"ס לערער על קבלתו של הסמ"ג את המשנה בניה לענין איסור הסרת הזקן, עפ"י הכלל התלמודי המצוטט בדחייתו הקובע כי הביטוי "ובכל מקום" האמור במשנה אינו מתייחס בהכרח ובצורה גורפת לכל נושא אפשרי. משפט זה מעורר תמיחות אחדות: א. מצינו סיעה נכבדה של ראשונים הקובעים כי אין להשתמש בכלל זה באופן עצמאי; רק במקום בו ציין התלמוד מפורשות בענין כלשהו "אין למדין מן הכללות" נוכל לאמץ את הכלל, שאם לא כן - אין לדבר סוף (רמב"ן בחידושו לשבועות, מ ע"א; רא"ש שם, פ"ו סי' ה; ר"ן שם, יט ע"ב בדפי הרי"ף).

ב. בכל מקרה, אין בכוח הטענה כי "אין למדין מן הכללות" לדחות את שיטת הסמ"ג, אלא לכל היותר לשלול את ההכרח לנקוט בה - בדומה לדרך בה דחה החת"ס עצמו (בסוף ד"ה "והנה שיעור") את הראיה שהביא לשיטת הרמב"ם; אבל לעיל (בד"ה "וכעין") נמצאה לחת"ס הוכחה לדעת הסמ"ג מלשון המשנה, שדווקא לא נדחתה לבסוף.

ג. בסוף ד"ה "וכעין" הסביר החת"ס כי לשיטת רש"י ורוב הפוסקים, הסוברים - בניגוד לעמדת הסמ"ג והרמב"ם - שהשיעור הקטן ביותר הוא "לקרוץ בציפורן", הנה ייאסר הגילוח בשלבים משום שהשלב השני נעשה ללא ספק בשערות שיש בהן שיעור; מכאן, שרש"י

השלכה מעניינת ביותר לדחיית החת"ס את היתר הגילוח בשלבים - שאף זכתה לפרסום ניכר בעולם ההלכו; - היא פרשת הגילוח בחול המועד. ענין זה חורג אמנם מן המהלך הרציף של הבריור בו אנו עוסקים, אולם חשיבותו העצמית הרבה, כמו גם ההנחה כי יש בו משום השלמה נאה לסוגיית הגילוח בשלבים, מצדיקות ללא ספק את העלאתו כאן.

כרקע לדברים יש להבהיר, כי בשו"ת נוב"י (מהד"ת, א"ח סי' צט-קא) נחלץ המחבר להגן, בסדרה של תשובות, על היתרו הנודע להתגלח בחול המועד. בין שאר טענותיו, שאינן חורגות מן המקובל בכל משא ומתן הלכתי, מוסיף הנוב"י גם את הדברים אפופי המסתורין והסוד הבאים (שם סי' צט, ד"ה "זה"):

זה שנים רבות, כמו י"ב או ט"ו שנים, נשאלתי דין זה הלכה למעשה לאחד שהיה נחוץ לו הגילוח בחוה"מ [משום שהיה מקורב למלכות - עיין מהד"ק א"ח סי' יג]; ובררתי אז דין זה ורשמתי לעצמי - ולהנשאל הסתרת הטעם ותליתי לו כאילו הוא הוראת שעה... ואמנם טעמי היה... הואיל [ו]במקומות אחרים נכשלים בהשחתת זקן בתער, שהוא חמישה לאוין - ולמה אפתח להם שערי ההיתר בחוה"מ?... וכמו שנה קודם שהתחלתי להדפיס ספרי, והתחלתי לסדר ולחפש באמתחות הכתבים שלי את כל התשובות, גמרתי בליבי להעלים תשובה זו ושלא להדפיסה מטעם הנ"ל; אבל כאשר עיינתי בזה, ראיתי בליבי: אדרבה, לאיך גיסא - בשביל שהדור פרוץ בדבר הנ"ל [בהשחתת הזקן בתער], טוב יותר לפרסם היתר הנ"ל. והטעם כמוס בליבי ולא אוכל לגלותו: אם יפציר - לא אשיב. ואני שוקל הדבר בדעתי, כמאמר רבן יוחנן בו זכאי - אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר; ושום אחד מהקדמונים לא עלה בליבו דבר זה, וצריך אני גם כן להעלים מה שהעלימו הם! אבל על כל פנים הכרעתי, שפרסום היתר [הגילוח] בחוה"מ יש בו מצווה רבה וגדר ומשמרת לתורה ולפריצי הדור.

אמנם, לאחר דיון ענייני קצר בתורף הוכחותיו של הנוב"י, חושף בפנינו החת"ס (שם, ד"ה "והנה בנוב"י") את הסיבה האמיתית לפרסום היתר המסתורי:

והנה בנודע ביהודה... נראה שהרגיש בחולשת הלכה זו, וכתב שלא רצה להדפיסו - [ולבסוף הדפיסו] רק מטעם הכמוס; ואני הולך רכיל ומגלה סוד, כי בעוונותינו הרבים רבו המשחיתים בעם בתער, ואם יגדל זקנם בחול המועד - יהיה כדי לכופ ראש לעיקר, ושוב אחר יר"ט ישחיתוהו בתער ועוברים על כמה לאוין דאורייתא. על כן טוב להתיר איסור דרבנן בחוה"מ [כדי] שלא יצמחו השערות כל כך.

וסיעתו מקבלים את גישת הסמ"ג בנוגע לשייכותו של איסור הגילוח למשנה בנידה, ולא את הרמב"ם לפיו יש לאסור כל שלב מספק בלבד ואת שניהם יחד מ"מה נפשך" (כך מעיר בעל ה"מנחת יצחק" שם, אות כב - וכך גם ציינו בפירוש בגוף הפרק). במה פסולה, אפוא, גישת הסמ"ג בדווקא - יותר מזו של רש"י ורוב הפוסקים - מטעם ש"אין למדין מן הכללות" ? נכון לשלב זה, אין בידינו הסבר חלופי מניח את הדעת לדברי החת"ס, וצ"ע.

נמצאנו למדים, אם כן, כי הרעיון שהנחה את הנוב"י בהדפסת הפסק השנוי במחלוקת היה זהה בעיקרו לסברה שהעלה בעל ההצעה לגילוח בשלבים: מי שיתגלח בתער בתום הַרְגָל, לאחר שהניח לשערות זקנו לגדול ללא הפרעה במשך יותר משבוע - בודאי יעבור על איסור "בל תשחית", שהרי גילח בהשחתה שערות שיש בהן שיעור; אולם אדם שימשיך את רצף הגילוח בתער גם בחוה"מ - נמצא מגלח תמיד שערות שאין בהן שיעור מחייב. נקל לשער את תגובתו של החת"ס לענין (שם, שם):

אך לפי מה שכתבנו לעיל, שעל כל פנים לא יצאו מידי מלקות המשחיתים בעם - דאפילו יגלחו [ב]ערב יר"ט האחרון, מכל מקום עד מוצאי יר"ט יצמחו כדי קריצת ציפורן ויתחייבו; אם כן למיעקר תקנת חכמים בכדי - לא עקרינו, ומכל שכן ליראי ה' ולחושבי שמו שאינם משחיתים זקנם [בתער] - למה יגלחו בחוה"מ ויעברו על איסור דרבנן בגילוי פנים ובחוזק יד על מגן [=לחינם]?

בשולי הדברים נעיר, כי החת"ס אמנם התבסס בדחייתו את הנוב"י רק על שיטת רש"י ורוב הפוסקים - אולם עפ"י הדברים שכתב ביחס לגילוח בשלבים ניתן להסיק ללא קושי, כי גם לפי הרמב"ם לא יועיל הגילוח בחוה"מ - מחמת הספק הקיים, שמא בכל זאת הספיקו כבר השערות לגדול לכדי השיעור המחייב; וכבר ציינו לעיל, שקיימת גם אפשרות נוספת להבין את שיטת הרמב"ם - ואמנם עפ"י אפשרות זו, שתתבאר בהמשך, בודאי שאין משמעות להיתר הנוב"י.

### מכונות הגילוח החשמליות

בפרק אחרון זה ננסה לבחון את אפשרות השימוש במכונות הגילוח השונות עפ"י מסקנות הבירור עד כה, נציין שיטות החורגות ממסקנות אלו ונעיר עליהן. מכונות הגילוח פותחו במיוחד במגמה להפוך את תהליך הסרת הזקן למהיר ויעיל יותר - ולכן אין ספק כי "דרך לגלח בהן" (ריב"ן, תוס', רמב"ם, רע"ב); שיטת פעולתן היא **חיתוך** השערות - וממילא נשארים תמיד חלקים ממרכיבי השערה מתחת לפני העור (ר"י מלוניל); ואילו העובדה שמספר רב של להבים מונעים במקביל מאפשרת את נטילת השערות **בבת אחת וביחד** (רמב"ן). נמצא, שהמכונות עומדות בתנאי "גילוח" לכולי עלמא.

הדיון במהלכו של החת"ס סיפק לנו את האמצעים הנדרשים כדי לקבוע האם המכונות גם "משחיתות" - בהנחה שהגדרה זו תלויה בתוצאת הגילוח: לדעת הסמ"ג, רש"י ורוב הפוסקים - לא נשאר בשערות, לאחר חיתוכן בלהבי המכונה, שיעור הראוי להיקרא "שיער" (בגילוח המקובל אין עוד בשיער "כדי לקרוץ בציפורן" וכל שכן "כדי להינטל בזוג"); המשתמש במכונות כאלו נמצא מגלח בהשחתה - וחייב מלקות. גם לפי שיטת הרמב"ם - כפי שהסביר אותה החת"ס - ייאסר גילוח כזה מספק, שמא חתכו סכיני המכונה את השערות מתחת לשיעור המוגדר, שתחתיו הן נחשבות "כמאן דליתיה". לא נתקשה להבין - עפ"י ניתוח זה - את

עמדת גדולי פוסקי הדור הקודם בנושא. מרן ה"חפץ חיים", למשל, כותב בצורה מפורשת:

והנה לפי זה, המאשינקע [המכונה] החדשה שמספרין בה... שמגלחין כתער ממש ותולש השיער לגמרי ולא נשאר מאומה - המספר בהם את זקנו, לכאורה עובר על מה שכתוב "ופאת זקנם לא יגלחו"; ושומר נפשו ירחק מזה מאוד... " (ליקוטי הלכות למסכת מכות יד ע"ב).

גם בשם מרן ה"חזון איש", הגר"א קוטלר והגר"ש ווזנר הובא בשו"ת "מנחת יצחק" לאסור - וכן נוטה גם דעתו לכתחילה. אמנם, ניתן למצוא בסיס מסויים להיתר עפ"י שיטת הרמב"ם, עליו רמזנו כבר מספר פעמים: את העובדה, שהרמב"ם העדיף לא לקבל את המשנה בניהל לענין איסור הגילוח בכלל, אפשר אכן להסביר בדרכו של החת"ס - לפיה אין בדינו שיעור מוגדר וידוע, ולכן יש לחשוש על כל גילוח אל מתחת לשיעור "כדי לכוף" (כעין תער") כי הוא מקיים "השחתה". ברם, הסבר זה בעייתי במקצת: קשה להניח שהיתרו של הרמב"ם לגלח במספריים "כעין תער" הוא תיאורטי בלבד ואינו ניתן ליישום מעשי - בעיקר בפאות הראש, שם כתובים הדברים מפורשות. מסתבר מאוד, אפוא, שכוונת הרמב"ם בשלילת המשנה מצביעה על כך שלשיטתו - אין שיעור כלל לשיער; משמעות הדברים היא, שאפילו באורך כלשהו יש לשערות שם "שיער", וממילא - כל עוד לא הושגה תוצאה של עור חלק למשעי לא התקיימה "השחתה" לדעת הרמב"ם. אלמלא דמסתפינן היינו אומרים, כי החת"ס רומז לכך בעצמו: בהסבר ה"מה נפשך" הנוגע לגילוח בשלבים, נפתח הצד השני של ההסתפקות במילים "אלא על כורחך", המצביעות על כך שהאפשרות לומר כי השלב הראשון כבר השחית משום שהותיר בשערות שיעור שהוא "כמאן דליתיה" - הינה דחוקה ביותר. מכל מקום, ה"מנחת יצחק" מודה באפשרות לפרשנות שכזו בדברי הרמב"ם - אם כי לא בחת"ס - ומבין כי כך למד הגרצ"פ פרנק, שהתיר (בשול"ת "הר צבי", י"ד סי' קמג) מכונות גילוח בהן הפסק הרשת משאיר תמיד אורך כלשהו לשיער: "מכיון דעצם הסכין אינו פוגע ולא נוגע בבשר - מפני שיש הפסק דק ביניהם, אם כן אין דינו אלא כמספריים "כעין תער", שאינו עובר ב"לא תעשה" דגילוח הזקן... דלמאן דאמר דלא נכלל בהא דמתניתין דנידה הנ"ל - יש איסור "תער" אף בכל שהוא ממש" ("מנחת יצחק" שם, אות כו), ולכן - כאמור - גם התנאי "השחתה" לא יתקיים כל עוד קיים שיער כלשהו.

נדגיש, כי היתר זה של הרב פרנק (שאומץ גם ע"י בעל ה"מנחת יצחק" כדי לא "לעורר קטרוג על אחינו בני ישראל שנהגו היתר", כלשונו שם) אינו יכול, כמוכר, לכלול מכונות חדישות יותר, כדוגמת המכונות בעיקרון ה"שליפה וחיתוך" (Lift & Cut של חברת Philips), משום שמכונות אלו עוקפות - בדרך פעולתן המיוחדת<sup>21</sup> - את ההכרח שיעור הפנים ישאר, כתוצאה מהפסק עובי הרשת, מכוסה בזיפים זעירים; שהרי לאחר החיתוך, ראש השערה אינו נראה כלל מעל לפני העור -

21. עיין "תחומין" יג, עמ' 207.

בדיוק כמו בתער. ה"מנחת יצחק" מעיר, כי ישנו סיכוי מסויים שגם מכונות פשוטות יותר יביאו לתוצאה דומה, והפסק הרשת הדקה לא ימנע מלהבי הסכינים להגיע לעור:

אמנם פשיטא, דכל זה לא שייך במכונות שמורידים השערות עד קצה האחרון שבאחרון, באופן שמחליק עור הפנים לגמרי - דיש לומר דהיינו תער ממש, שיש בו גילוח והשחתה... וגם הגרצ"פ ז"ל מודה בזה, כאשר תנא והדר מפרש בתשובתו... דבמכונה שהנסיון<sup>22</sup> הורה שמגלח למשעי - יש לומר דהיינו תער (שם, אות כז).

יצויין, כי מעין הדברים הללו כותב גם הרב יצחק יוסף (קיצור שולחן ערוך, חלק י"ד סי'

קפא, ב):

ראוי ונכון לחוש ולהחמיר שלא לגלח את הזקן במכונת גילוח... ומכל מקום, מעיקר הדין כבר התירו האחרונים לגלח את הזקן במכונת גילוח חשמלית... אך **ורק** [בחלק מן המהדורות אינו] באופן שאינו לוחץ בחזקה על עור הפנים, ואינו מעביר את המכונה בחזקה על הפנים רצוא ושוב, אלא יעביר המכונה בקלות, באופן שירגיש בעיקרי השער כשמעביר היד על הפנים.

בסיום הברור, אי אפשר שלא לתת את הדעת על שתי שיטות להיתר מכונות הגילוח שהתפרסמו בשנים האחרונות: **האחת** - ע"י הרב נחום אליעזר רבינוביץ' - בשו"ת "מלומדי מלחמה" (סי' קכב); והשנייה, המתבססת על טיעונים הפוכים - שיטתו של הרב שבתי הכהן רפפורט, שעיקרי חידושו כבר הובאו לעיל בפרקים המתאימים. **הרב רבינוביץ'**, שדבק בשיטת הרמב"ן לענין הגדרת התנאי "גילוח" - בה עסקנו אף אנו - טוען כי אין בנמצא מכונת גילוח המסוגלת לקיים תנאי זה בשערות שיש בהן שיעור; כל יעודן ואופן פעולתן של המכונות הוא בשערות שאין בהן שיעור **בלבד**. מסביר הרב:

אין להעלות על הדעת להשתמש במכונה כזו לגילוח הראש - שהשערות ארוכות יותר - ואפילו מי שגידל זקנו שבוע ימים צריך תחילה לגלח במספריים או בסוג

22. במכון המדעי טכנולוגי לבעיות הלכה נערכו נסיונות מבוקרים, שביקשו להשוות את תוצאת הגילוח בתער לזו של הגילוח במכונה. נסיונות אלו, שבוצעו בעזרת מכונת רשת של חברת Braun על פניו של גוי, לא הצביעו על הבדלים ניכרים לעין ("הלכה ומעשה" מס' 4, עמ' 38). מבדק מסוג אחר הרווחן בציבור, בוחן את יכולתה של המכונה לנקות סימני דיו מכף היד - אולם חשוב להעיר כי פעמים רבות עלולה בדיקה זו להטעות, משום שלדיו נטייה להיספג בעור, וגם מכונה שסכיניה אמנם נוגעים בעור עצמו אינה מסוגלת, במקרים רבים, לנקות את חלקי הדיו שחדרו פנימה. מכל מקום, ה"מנחת יצחק" (שם, בשולי התשובה) מביא עדות ממקור מהימן על מרן החזו"א שערך נסיונות מעין אלו (בודאי לא במכונות המגלחות בעיקרון ה"שליפה וחיתוך", אותן ככל הנראה לא זכה להכיר) והצליח להוריד את סימני הדיו מידי, במקומות אחדים. על כורחנו נצטרך לומר, כי החזו"א אמנם הקפיד להשתמש בסוג דיו שאינו נספג לחלוטין בעור, ואם כן - יש לשים לכך לב בעת הבדיקה. סימן פשוט אחר מסר לנו הגר"א נבנצל מפי רבו המובהק, מרן הגרש"ז אויערבאך, לפיו מכונה המותרת בשימוש היא כזו המשאירה זיפי שיער המורגשים בהעברת כרית **האצבע** על עור הפנים.

מכונה אחרת הדומה למספריים [כמו מכונת תספורת וכדומה] ורק אחר כך ניתן להתגלח במכונת ג' לוח (שם, אות ג).

טיעון זה עשוי להיות קביל אם רק נמצא כי "מי שגידל זקנו שבוע ימים" - ש"אפילו" הוא אינו יכול להתגלח מיד במכונה - הוא אכן אדם שיש בשערו את השיעור המינימלי עליו חל שם "שיער". להנחה זו - כפי שראינו בפשטות לעיל - אין כל אחיזה במציאות. לשערות בנות שבוע שיעור אורך המכונה בגמרא "כדי לכוף ראשן לעיקרן" (נזיר לט י"ב), שהוא השיעור הגדול ביותר המוזכר במשנה בנידה ואין לו כל שייכות להגדרת חלות איסור הגילוח. נזכיר בקצרה כי לשיטת הסמ"ג השיעור הוא "כדי להינטל בזוג", ולרש"י ורוב הפוסקים - "כדי לקרוץ בציפורן"; המכונות הנפוצות בשוק מגלחות שערות כאלו, גם בבת אחת וביחד, ללא קושי ניכר. נותרה רק שיטת הרמב"ם, לפיה - עפ"י הבנת החת"ס - קיים שיעור מסויים, לא ידוע, מתחת ל"כדי לכוף"; אבל כמובן - לסברת הגרצ"פ פרנק, שלמד ברמב"ם כי בכל שיעור שהוא חל איסור הסרת השיער, הדיון כלל אינו מתחיל.

אם בתשובת הרב רבינוביץ' עסקינן, הנה - מענין לענין - לא זכינו להבין גם את הסברו (שם, אות א) להיתר המספריים "כעין תער", לפיו המספריים אמנם משחיתות - אלא שהן מותרות לכתחילה, "הואיל והוא משתמש בכלי המותר". תירוץ זה מזכיר מאוד את שיטת הרב הירשנזון (עיין לעיל הערה מס' ו), שהגדירה כלים מסויימים וקבועים לאיסור ולהיתר - במקום לאמץ את הדרכת הברייתא ולחפש את קיום התנאים "גילוח" ו"השחתה". דומה, שסוגיה זו מוצתה כבר היטב בפרקנו הראשון<sup>23</sup>. את חידושו של הרב רפפורט, שהוסבר בהרחבה בפרק העוסק בהגדרת התנאי "השחתה", ניתן היה לקבל באופן עקרוני: אם נניח ש"השחתה" היא אכן דרך פעולה ספציפית (המשותפת לתער ולמקצועות) שאינה מוגבלת בכושר נטילת השיער שלה, אזי אין ספק שגם מכונות הגילוח החדישות והמשוכללות ביותר אינן מקיימות - ברובן הגדול - תנאי זה, שכן החיתוך מתבצע בפעולת מספריים, בה משמשת הרשת כלהב תחתון, ועפ"י רוב - מבנה הסכינים הפנימיים אינו מאפשר לגלח בלעדיה ("תחומין" שם, עמ' 208). אלא שכדאי לבדוק, מה הביא את הרב רפפורט לחדש הגדרה כזו בתנאי "השחתה", שלא הוזכרה במפורש בפוסקים. אכן, בחלק הראשון של מאמרו (פרקים א-ב, עמ' 200-204) מגולל הרב את המהלך שגרם לו למאן בגישה הקלאסית; במילים אחדות ניתן לסכם, שמהלך החת"ס לא התיישב לרב רפפורט עם היתר הגילוח במספריים "כעין תער". נכון אמנם, שאכן קיים קושי כזה הנובע מהבנת ה"מה נפשך" כהסתפקות אמיתית - וכבר הערנו על כך לעיל, ואף הצענו פיתרון מסויים בשם הגרצ"פ פרנק. אלא שמהצגת הרב רפפורט את הדברים נראה בעליל, שקושייתו מתבססת בין השאר על פסק הרמב"ם לגבי הנזיר (בהל' נזירות פ"ה ה"א), שהובאה גם על ידינו בפרק העוסק במשמעות הביטוי "כעין תער". טוען הרב רפפורט:

23. ועיין גם "מנחת יצחק" שם, אות כג.

הרמב"ם פסק, שאם שיעור השיער הנותר לאחר הגילוח הוא פחות מלכוף ראשן לעיקרון, הרי נחשב הנזיר כגלוח ראש בצורה שהיא כעין תער, ושערותיו הנותרות אינן חשובות לכלום... נמצא שלדעת הרמב"ם... מי שגילח במספריים וקיצר את שערותיו לגודל שהוא פחות מלכוף ראשן לעיקרון, הרי השחית את זקנו וגילחו בבת אחת, וחייב. לפי זה לא יתכן להתיר לגלח את הזקן במספריים כעין תער... שהרי הרמב"ם כתב שהנזיר נחשב גלוח לגמרי בגילוח שכזה, ולוקה עליו (שם, עמ' 203).

ברם, טענה זו תמוהה ביותר; אם הנזיר חייב לא רק על הגילוח בתער אלא גם על "כעין תער" - כפי שפסקה הגמרא בנזיר (מ"א) וכפי שהעיר שם גם הרב רפפורט עצמו - איך ניתן לקבוע כי בפחות משיעור זה השערות גם הופכות לפתע ל"כמאן דליתיה"? הרי זוהי סתירה פנימית: אדרבה, נזיר אינו צריך להגיע לגילוח של "כמאן דליתיה" כדי להתחייב מלקות, כיון שחוב זה נוצר כבר בשיעור "כדי לכוף" - "כעין תער"! ברור אם כן, שאין לדון כלל מהרמב"ם בנזיר לענייננו. בכל מקרה, גם אם נניח כי עפ"י הגדרת ה"השחתה" הקלאסית שיטת הרמב"ם מוקשית וסותרת את עצמה (כטענתו של הרב רפפורט) - הרי שניתן עדיין ללכת בעקבות רש"י ורוב הפוסקים לפיהם השיעור הנחשב ל"השחתה" הוא מתחת ל"כדי לקרוץ", ויחד עם זאת לקבל את היתרו של הרמב"ם לגלח במספריים "כעין תער" - היתר עצמאי שאינו כפוף למחלוקת בענין השיעורים - ואין כל צורך סביר להגיע להגדרות מחדשות.

עוד יש לעיין בסברה בעצם הנחת היסוד של הרב רפפורט, לפיה צורת ההסתכלות על מכונת הגילוח החשמלית היא כעל אוסף של להבים בודדים - במקום, בפשטות, כעל מכשיר בעל מהות עצמית משלו - שעל אף מורכבותו, הרי הוא מתפקד כיחידה אורגאנית אחת.

הנחת יסוד זו היתה הכרחית כדי לטעון שהמכונות אינן מקיימות את התנאי "השחתה", אותו הגדיר הרב רפפורט כאפשרות ליטול הרבה שערות בבת אחת מבלי להיות מוגבל לשטח שבין שני להבים - תנאי אותו מקיימים המלקט והרהיטני עפ"י פירוש רש"י וסיעתו, וכמובן התער - אך לא להבי מכונת הגילוח, הפועלים על פי עיקרון המספריים; ברם, אם נדון את המכונה כיחידה אחת - אין כל הבדל לכאורה בינה לבין התער מבחינת יכולתם לנוע בחופשיות לכל כיוון רצוי. הרב רפפורט מתייחס במאמרו לבעיה זו, ומעיר (שם, עמ' 208):

למרות שיש כאן "חיתוך השיער בצד העיקר", הנה... אין לך שיטה שאינה השחתה יותר מזו. לא רק שאין כאן חיתוך של הרבה שערות יחד, אלא שסודה של שיטה זו הוא בטיפול בשערה בודדת בפעם אחת... האפשרות המעשית להתגלח בזמן סביר, נובעת רק ממהירות פעולתה של המכונה. אבל המבנה שלה הוא מבנה הפוך לגמרי ממבנה משחית, זהו מבנה של מספריים מדוקדקות מאוד ודייקניות מאוד.

כאמור, הסתכלות זו אינה לגמרי מובנת מאליה, ויש עוד מקום להרהר אחריה.

## לסיכום הבירור

בחלק הראשון עסקנו בהגזרות כלליות: ניסחנו הבחנה ראשונית בין "דרך פעולה" ל"תוצאה", שמצאה את ביטויה בהגדרות השונות לתנאים "גילוח" ו"השחתה" אותן סקרנו בהרחבה עפ"י שיטות הראשונים; דרך העולם לגלח, השארת חלקי שיער מתחת לעור או נטילת מספר גדול של שערות הם תנאים העשויים להגדיר "גילוח", בעוד ש"השחתה" הוגדרה בדרך כלל כתוצאה של עור חלק או קרוב לשכזה. כדי לברר מתי אכן נחשבות השערות ל"מושחתות" למדנו את תשובת החת"ס, שהעלה שלוש שיטות בענין: לדעת רש"י ורוב הפוסקים, השיעור הקובע הוא מתחת ל"כדי לקרוץ", לדעת הסמ"ג - מתחת ל"כדי להינטל" ולדעת הרמב"ם אין שיעור. ראינו כי שיטת הרמב"ם עשויה להתפרש בשני כיוונים הפוכים: עפ"י גישת החת"ס, יתכן שישנו שיעור, המצוי בודאי מתחת ל"כדי לכוף" אולם מיקומו המדויק אינו ידוע, ולפי הגרצ"פ פרנק - כל עוד לא הושג עור חלק למשעי לא התקיימה "השחתה" לדעת הרמב"ם. מכאן הסקנו, כי מכוונת גילוח כאלו שהניסיון לימד כי הן מביאות לתוצאה של עור חלק - וכמובן אלו המגלחות ב"שליפה וחיתוך" - יהיו אסורות בשימוש לכולי עלמא, ואילו מכוונת שהפסק הרשת שלהן מונע תוצאה שכזו יהיו מותרות לדעת הרמב"ם בהסבר הגרצ"פ פרנק. בשולי הבירור הבאנו שתי שיטות שלא עלו בקנה אחד עם המהלך שהעלנו, וניסינו להתמודד גם עימן.